

OBSAH

O této knize	3
Poděkování	4
Obsah	5
Totalitní a autoritářské režimy	7
Předmluva	
Tragická vzpomínka na totalitní režimy v Evropě (napsal prof. Stéphane Courtois)	9
ŠVÉDSKO	
Raoul Wallenberg. Příběh mimořádné odvahy (napsala Penny Schreiber)	16
ESTONSKO	
Enn Sarv. V boji proti dvěma totalitám (napsal Toomas Hiio)	26
Inge Syltenová a Heinz Drosihn. Příběh lásky (napsali Meelis Maripuu a Lukáš Příbyl)	34
LOTYŠSKO	
Edward Anders (Eduards Alperovičs). Jak jsem unikl holokaustu (napsali Edward Anders a Valters Nollendorfs)	44
Benita Plezere-Eglīte. Zničehonic na Sibíři (napsali Benita Plezere-Eglīte a Valters Nollendorfs)	54
LITVA	
Juozas Lukša. Život partyzána (napsal Darius Juodis)	64
Juliana Zarchi. Zmařené mládí (napsala Vilma Juozevičiūtė)	74
POLSKO	
Witold Pilecki. Muž, který šel dobrovolně do Osvětimi (napsal Jacek Pawłowicz)	84
Danuta „Inka” Siedzik. Odvážný mladý život (napsal Grzegorz Berendt)	96
NĚMECKO	
Margarete Blank. Portrét (napsala Birgit Sack)	106
Heinz Brandt. V odboji proti národnímu socialismu i stalinismu (napsali Bert Pampel a Siegfried Reiprich)	116
RAKOUSKO	
Alma Rosé. Vězeňkyně č. 50831 (napsal Łukasz Martyniak)	126
NIZOZEMSKO	
Marinus Soeters. Vzpomínky na válku (napsali Marinus Soeters a Sion Soeters)	136
ČESKÁ REPUBLIKA	
Milada Horáková. Žena, která zůstala věrna svému přesvědčení (napsala Zora Dvořáková)	146
Josef Bryks. Útěky Josefa Brykse (napsal Luděk Navara)	154

SLOVENSKO

- Jozef Remža.** Tragický osud na cestě ke svobodě (napsal Lubomír Morbacher). 166
Fedor Gál. Moje krátká dlouhá cesta (napsali Fedor Gál a prof. Peter Zajac). 176

MAĎARSKO

- Kardinál József Mindszenty.** Svědomí Maďarska (napsal Tamás Stark). 186
József Ungár. Protikomunistický odbojář (napsala Dorottya Baczoni). 196

SLOVINSKO

- Ivana a Viktor Valičovi.** Život ve třech totalitních režimech (napsala Andreja Valič Zver). 202
Jože Pučnik. Příběh disidenta (napsala Andreja Valič Zver). 208

RUMUNSKO

- Aristina Pop Săileanu.** Kolotoč hrůzy (napsal Romulus Rusan). 216
Remus Radina. Normální muž v nenormálním světě (napsal Romulus Rusan). 220

BULHARSKO

- Ljudmila Slavova.** Květina v ponurém soukolí (napsal Angel Filčev). 226
Georgi Markov. Hlas Bulharska (napsala Gillian Purves). Náš vlastní fašismus (napsal Georgi Markov). 236

MOLDAVSKO

- Aglaiia Arapu.** Osamělá přeživší (napsal Igor Casu). 246
Gheorghe David. Oběť trestní medicíny (napsal Igor Casu). 250

UKRAJINA

- Omeljan Kovč.** Kněz, vlastenec a čestný muž (napsali Volodymyr Birčak a Volodymyr Vjatrovyč). 256
Oleksandra Radčenko. Pronásledována za své vzpomínky (napsal Volodymyr Vjatrovyč). 264
Ajše Sejtmuratova. Příběh národa, který odmítá zemřít (napsal Ali Chamzin). 272

- Vyrovňávání se s totalitou na evropské úrovni. 281
Usnesení Evropského parlamentu O svědomí Evropy a totalitě. 282
Zkratky. 287

EDWARD ANDERS (původním jménem Eduards Alperovičs) se narodil v lotyšském městě Liepāja v roce 1926 do židovské rodiny. Jeho otec Adolfs pracoval jako vývozce obilí. Edward a jeho matka Erika přežili holokaust díky tomu, že matka nepravdivě tvrdila, že je árijským nalezcem vychovaným židovskými rodiči. Edwardův otec, bratr a mnoho dalších příbuzných však zahynulo. Edward s Erikou této lži využívali dva roky a žili tak v nejistotě na hranici ilegality a v neustálém strachu z toho, že budou odhaleni. Když v roce 1944 Rudá armáda znovu vstoupila do Lotyšska, Edward s matkou uprchli do Německa a odtud v roce 1949 emigrovali do Spojených států. Edward se nakonec stal profesorem chemie a uznávaným odborníkem v oboru chemie meteoritů. Nyní je v důchodu a žije v Kalifornii.

EDWARD ANDERS

Edward Anders

Jak jsem unikl holokaustu

napsal Edward Anders (původním jménem Eduards Alperovičs)
text v kurzivě Valters Nollendorfs

„Geht,“ řekl německý policista patnáctiletému Eduardsovi a jeho staršímu bratrově Georgsovi stojícím v přeplněném dvoře vězení, „jděte“. To slovo je zachránilo před osudem, jenž potkal 2749 Židů z lotyšského přístavního města Liepāja, které zavraždili nacističtí popravčí během následujících dnů. Otec chlapců Adolfs Alperovičs byl zastřelen několik dní předtím. To on vymyslel příběh na záchranu své rodiny, podle kterého byla jeho žena Erika německým nalezencem, a tak její dva chlapci byli Židé jen z poloviny. Pomohl fakt, že ani matka, ani chlapci nevypadali podle nacistických měřítek jako Židé. Rovněž pomohlo, že Lotyši, kteří znali pravdu, jim ji pomohli zatajit, a ti, kdo ji neznali, se ji nikdy nedozvěděli. Georgs zemřel na břišní tyfus a záškrť. Erika a Eduards byli jedinými členy rodiny, kterým se podařilo uniknout holokaustu. Toto je příběh Eduardse Alperoviče, nyní známého jako Edward Anders. V příběhu jsou použity anglické verze jmen.

Brzy ráno v neděli 22. června 1941 nás vzbudily opakované výbuchy. Z rádia jsme se dozvěděli důvod: nacistické Německo zaútočilo na Sovětský svaz!

Byli jsme rádi. Rok předtím Sovětský svaz obsadil a anektoval Lotyšsko. Naši svobodnou zemi přeměnil v kolonii sovětského policejního státu. Lidé byli zatýkáni v nejhlubší noci a zabiti nebo deportováni na Sibiř. Domy a podniky byly konfiskovány – nejen vývozní společnost mého otce, ale dokonce i malé obchůdky řemeslníků. Životní prostor byl na přiděl a tak bylo mnoho rodin nuceno přijmout podnájemníky. Jen osm dní předtím, 14. června 1941, deportovala sovětská tajná policie více než 15 000 lidí do gulagů nebo do trvalého exilu na Sibiř. I nám bylo nařizeno sbalit si věci a čekat na odjezd. Naštěstí se náš podnájemník, mladý lotyšský dělník, stal majorem sovětské pohraniční stráže a po troše vtipkování souhlasil, že nás ze seznamu vyškrtně.

Věděli jsme o Hitlerově antisemitismu a strach by tedy býval na místě. Ale my jsme Němcům věřili. Velké části Lotyšska vládli po staletí němečtí šlechtici, mnoho vzdělaných lidí ovládalo němčinu a během první světové války bylo západní Lotyšsko po tři roky obsazeno disciplinovanými a civilizovanými německými jednotkami. Po roce sovětské vlády jsme si mysleli, že Německo bude menší zlo.

A věřili tomu i židovští uprchlíci z nacistického Německa. Nikdo nečekal holokaust, nanejvýš tak nucené práce a částečnou ztrátu občanských práv.

VRAŽEDNÝ ROK 1941

Německé jednotky dobyly mé rodné město Liepāja 29. června, týden po vypuknutí války. Velká část centra města byla zničena. Ulice se změnily v ohořelé ruiny rozrušené krátery od bomb a poseté rozbitým sklem.

Během několika hodin se začaly dít kruté věci. Nevěděli jsme nic o tom, že se Hitler na začátku roku 1941 rozhodl během své invaze zabít všechny Židy v Sovětském svazu. Vykonavateli se měly stát speciální vražedné oddíly – čtyři týmy, Einsatzgruppen, sestávající z přibližně 600 až 900 mužů, z nichž každý byl vyškolený pro „konečné řešení“, – které postupovaly v těsném závěsu za armádou. Organizovaly pogromy a popravy zinscenované tak, aby vypadaly jako spontánní akce místních obyvatel proti jejich „židovsko-bolševickým utlačovatelům“. Einsatzgruppe A byla nasazena v Pobaltí a jeden z jejích týmů přijel do Liepāji v první den okupace. Okamžitě zastřelil několik Židů včetně mé sestřenice Alji a zorganizoval lotyšskou dobrovolnickou jednotku „sebeobrany“, která měla vymýtit komunisty a sloužit jako pomocná policie.

Nacisté okamžitě převzali moc na lotyšským tiskem a vinili Židy ze všeho zla spojeného se sovětskou okupací. Mnoho Lotyšů, zejména ti, kteří znali nějaké Židy osobně, tuto propagandu odmítali. Ale menšina věřila alespoň něčemu – zejména tomu, že Židé byli zodpovědní za sovětské deportace, mučení a vraždy – a začali se k Židům chovat nepřátelsky.

První den okupace Liepāji, 1941

FOTODRCHIV MUZEA HOLOKAUSTU VE WASHINGTONU DC (USHMM)

Velitel německého námořnictva vydal pro Židy soubor pravidel, která jim nařizovala nosit na hrudi a na zádech žluté označení, dodržovat zákaz vycházení, nevstupovat na pláže, do parků či na stezky pro pěší a zakazovala jim používat veřejnou dopravu. Židovští muži ve věku 16 až 60 let se museli denně hlásit na nucené práce. Každý den byli Židé zatýkáni, mučeni a odváděni pryč. Očití svědci brzy podávali zprávy o tom, že je odváděli do parku nebo na pláž, přikázali jim vykopat si vlastní hrob a zastřelili je. Několik Židů si snažilo zachránit život spěšným konvertováním ke křesťanství, ale to nepomohlo.

V této zoufalé situaci přišel můj otec Adolf s plánem, kterým by zachránil alespoň svou ženu a dva syny. Využil přitom našeho árijského vzhledu. Moje matka Erika měla tvrdit, že není biologickým dítětem svých židovských rodičů, ale křesťanským nalezcem zanechaným na jejich zápraží. Tento příběh tak ze mě a z mého bratra George učinil poloviční Židy – druhořadé občany, na které se však nevztahovala většina nacistických pravidel pro Židy.

Kdybychom bývali věděli, že válka potrvá další čtyři roky, nikdy bychom neměli odvahu otcův plán realizovat. Příliš mnoho lidí v našem malém městě se 60 000 obyvateli vědělo, že náš příběh nebyl pravdivý. Jak se ukázalo, lidé, kteří o tom věděli, nám nechtěli ublížit, a lidé, kteří nám chtěli ublížit, to nevěděli.

Nyní jsme museli o našem příběhu přesvědčit nacisty. Naštěstí si ve 30. letech Erika dopisovala o svém zdraví a problémech s tchyní s křesťanskou sektou, rosekruciánským spolkem v Kalifornii. Pro zlepšení zdraví jí poslali kromě jiného recepty na celerový salát. A ohledně její tchyně? Navrhli jí, aby nastavila druhou tvář a věřila v Ježíše Krista. To nám nyní mohlo pomoci dokázat její křesťanskou orientaci.

Po nacvičení příběhu o nalezcenci šli Erika s Georgem k Bezpečnostní službě říšského vůdce SS (SD). S pomocí svého hezkého vzhledu, šarmu a hereckého talentu se Ericovi podařilo přesvědčit velitele SD, aby nás zprostil povinnosti dodržovat pravidla pro Židy. Pasy vydané SD nás zachránily před zatčením a popravou. Dostali jsme je právě včas, protože masové vraždy židovských mužů se konaly denně a vyvrcholily ve dnech 22. až 25. července velkým honem na lidi, během kterého bylo zabito 1 100 mužů.

S Georgem jsme chodili dál na letní brigádu, ale když skončila, nesměli jsme jít znovu do školy a nemohli jsme najít práci. Náš otec Adolf pracoval jako zemědělský dělník na odlehlém statku, díky čemuž byl během honů na lidi v bezpečí. Po žních pro něj ale zemědělec neměl další uplatnění, a tak se Adolf musel hlásit o práci na náměstí u hasičské zbrojnice. To bylo vzhledem k probíhajícím vraždám pro prominentní Židy velmi nebezpečné. Proto se rozhodl schovat u nás v bytě. Vytvořili jsme úkryt v komoře za hromadou palivového dříví. Pokaždé, když zazvonil zvonek u dveří, musel přelézt přes dřevo a schovat se.

Rodina Grinfeldů a další lidé na cestě na popravčí místo dne 15. prosince 1941. Strašný osud, kterému Edward Anders a jeho bratr těsně unikli, když jim toho rána řekli, aby „šli“. Zprava doleva: V tmavé košili Ruben-Aron Grinfeld (15), jeho matka Ita-Beile (38) a sestry, Ester-Liebe (13) a Cilla (9, viditelné jsou jen její sukně a noha)

FOTOARCHIV MUZEA HOLOKAUSTU VE WASHINGTONU DC (USHMM)

Bylo to však marné. Domovník ze suterénu slyšel otcův hlas a nahlásil ho na policii. Druhého prosince, když jsem v poledne přišel domů z dalšího neúspěšného hledání práce, uslyšel jsem zvuk dříví padajícího na zem a Němce, který křičel na Adolfa. Ten odpověděl: „Ale já nejsem žádný zločinec.“ Byla to poslední slova, která jsem od něj slyšel. Devět policistů pod vedením německého seržanta prohledávalo byt a chystalo se hledání vzdát, když tu jednoho z nich napadlo podívat se za dřevo.

MYSLELI JSME, ŽE SE Z NÁS STALI SIROTCI

Policie odvedla oba mé rodiče. George a já jsme si mysleli, že se z nás stali sirotci. Za týden se však otevřely dveře a vešla Erika bledá jako stěna. Byla propuštěna, ale řekli jí, že Adolfa zastřelí.

Jak se ukázalo, Adolf by byl i tak býval zastřelen o šest dní později. Vůdce SS Heinrich Himmler nařídil urychlení holokaustu v Pobaltí a tak po zabití 25 000 Židů v Rize na konci listopadu a začátku prosince byla na řadě Liepāja.

Brána ženské věznice

FOTOARCHIV MUZEA HOLOKAUSTU VE WASHINGTONU DC (USHMM)

Ve čtyři hodiny ráno 15. prosince mě v mém pokoji probudilo rozsvícené světlo. Stáli tam dva lotyšští policisté s puškami přes ramena. Řekli Georgeovi a mně, abychom se oblékli a šli s nimi. Protože jsme věděli, že míříme do masového hrobu, ohradili jsme se a ukázali jim své pasy, ale tento talisman náhle ztratil svou moc. Eriku ale policie neodvedla, i když s námi chtěla jít.

Trvalo nám asi dvě a půl hodiny, než jsme se dostali do ženské věznice vzdálené jen deset bloků od nás. Zhruba u každého bloku jsme museli zastavit a otočit se obličejem ke zdi. Několik policistů ozbrojených puškami stálo za námi a hlídalo nás, zatímco ostatní vcházeli do domů a zatýkali židovské rodiny, zejména ženy a děti.

Mluvili jsme na policisty, kteří nás hlídali, a namítali jsme, že naše pasy nás z takového zatčení vyjmají. Jeden mladý policista se velmi rozzlobil, začal nám nadávat a zeptal se seržanta, zda nás může na místě zastřelit jako varování ostatním. Seržantovu odpověď jsme neslyšeli, ale mladý muž se prozatím uklidnil.

Do věznice jsme přišli mezi posledními. Bylo nám nařízeno, abychom se seřadili u brány čelem ke zdi. V tu dobu byla ještě docela tma, ale dvůr byl jasně osvětlen reflektory. Bylo tam shromážděno asi 500 Židů, kteří

pozorně poslouchali, jak německý policista kontroluje prezenci. Když jsme dorazili, byl už u písmene K.

Za několik minut k nám přivedl německý policista několik lotyšských policistů, kteří nás předtím zatkli. Vysvětlili jsme německému policistovi, proč jsme se bránili proti našemu zatčení, řekli jsme mu, že naše matka je Němka, a ukázali jsme mu pasy. Zíral na nás velmi dlouhých pět sekund, během kterých si zřejmě procházel seznam typických rysů židovské rasy. Potom nás propustil jediným slovem „geht“ (jděte) a dal přitom znamení vrátnému, aby nás pustil.

Brána se otevřela, vyšli jsme na ulici a skoro vrazili do naší matky. Protože nás už viděla mrtvé, snažila se dostat do vězení, aby s námi mohla sdílet náš osud. Během tří a půl hodin, které uběhly od našeho zatčení, jsme byli naprosto klidní, ačkoli jsme věděli, co nás čeká. Ale teď, když jsme byli volní, jsme se začali pořádně třást.

Po tři dny byly oběti nuceny pochodovat nebo byly v malých skupinách převáženy na bývalou střelnici lotyšské armády Šķēde vzdálenou 11 km na sever od vězení. Podle oficiálních německých čísel zde bylo zastřeleno 2 749 Židů.

Unikli jsme smrti díky chvilkovému vrtochu německého policisty. Naštěstí jsme nevěděli, že válka potrvá dalších 1 240 dní. Jak jsme měli zjistit, k přežití bylo zapotřebí několik zázraků, spousta štěstí a správná rozhodnutí v kritických okamžicích, opírající se o instinkt, náhodu nebo důvtip.

HRA O ČAS

Brzy po prosincovém masakru nám SD zabavila pasy a řekla nám, abychom svůj status vyřešili s kanceláří německého komisaře pro oblast Kurzeme¹. Úředník, který měl tyto věci na starosti, pan Buttgerit, nám vystavil průkaz s platností tři měsíce pod podmínkou, že se moje matka rozvede s mým otcem, získá dvě místopřísežná prohlášení potvrzující její příběh nalezence od lidí, kteří o něm věděli dlouho před válkou, a najde křestní list prokazující její křesťanský původ. Tak začal náš život „v etapách po 90 dnech“.

Rozvod byl jednoduchý, protože otec byl zavražděn měsíc předtím. Místopřísežná prohlášení byla bohudík snadná, neboť dvě odvážné a soucitné lotyšské ženy, Herta Kārklīņš a Sofija Zīverts, souhlasily s tím, že napíší smyšlené příběhy podporující naše tvrzení. Ani jedna z nich si nevzala peníze, ačkoliv obě věděly, že riskují svůj život.

Složitější to bylo s křestním listem. Buttgerit si myslel, že baltsko-německé církevní knihy byly přestěhovány do archivu v Poznani v letech 1939 až 1941, kdy většina baltských Němců nově osídlila bývalé polské území. Na začátku roku 1942 trvalo doručení pošty čtyři až šest týdnů v jednom směru,

¹ Kuronsko, historické území v Lotyšsku.